

Diagnoza wzorców konsumpcji według typów wiejskich gospodarstw domowych

3.1. Sposoby ujmowania niezasobności, starości i zamożności

Celami niniejszego rozdziału monografii jest poznanie typów wiejskich gospodarstw domowych realizujących podobne wzorce konsumpcji i ich charakterystyka.

Zarówno w analizie dotyczącej 2004 roku, jak i w analizach odnoszących się do kolejnych lat, ustalono następującą strukturę omawianych wyników badań. W pierwszym etapie omówiono poziom i strukturę konsumpcji w poszczególnych typach wiejskich gospodarstw domowych. Omówienie składników struktury wydatków służy do oceny poziomu życia danej społeczności²³⁵. W kolejnym etapie dokonano opisu typów gospodarstw domowych reprezentujących poszczególne wzorce konsumpcji za pomocą czynników społecznych, demograficznych, ekonomicznych oraz związanych z mieszkaniem i posiadaniem użytków rolnych.

Każdej wyłonionej grupie (typowi) gospodarstw domowych przyporządkowano etykietę. Nazwa każdego typu ma charakter wyłącznie refleksyjny. Pokróćce jednak warto odnieść się do terminologii naukowej i rozumienia pojęć zastosowanych w nazewnictwie kolejnych typów gospodarstw domowych. We wszystkich latach wyodrębniono gospodarstwa domowe osób *niezasobnych*, *starszych* i *zamożnych*. Poza tym w latach 2006 i 2012 wyodrębniono jeszcze inne typy, tj. gospodarstwa *aspirujących* (w latach 2006 i 2012) oraz *wolnych ptaków* (w 2012 roku).

W odniesieniu do etykiety *niezasobni*, nie znaleziono odniesień w literaturze naukowej, które wskazywałyby, jakie cechy determinują i wskazują na niezasob-

²³⁵ H. Dudek, G. Koszela 2010. Udział wydatków na żywność a poziom życia w krajach Unii Europejskiej. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 12(1), s. 48–52; J.L. Seale, A. Regmi 2006. Modeling international consumption patterns. *Review of Income and Wealth*, 52(4), pp. 603–624.

ność gospodarstwa domowego. Natomiast istnieje bogata literatura²³⁶ na temat progów dochodów wyznaczających niedostatek czy ubóstwo w gospodarstwach domowych. Wskazuje się, że za ubogie uznaje się te osoby i gospodarstwa domowe, w których poziom życia jest znacznie niższy niż pozostałych członków danego społeczeństwa (ubóstwo relatywne) oraz osoby i gospodarstwa domowe, które nie mają możliwości zaspokojenia potrzeb uznanych w danych warunkach za podstawowe, niezależnie od tego, na jakim poziomie żyją lepiej usytuowane grupy społeczne (ubóstwo absolutne)²³⁷.

Natomiast w odniesieniu do miana *starszych* warto zatrzymać się nad podziałami i programami, według których wyznaczana jest granica wieku, po której dane osoby można nazwać starszymi. Według ONZ za osoby starsze uznaje się osoby posiadające co najmniej 65 lat²³⁸. W literaturze anglosaskiej stosuje się podział osób starszych na trzy fazy: 1) młodzi starzy (*young old*) – osoby w wieku 60/65–74 lata, 2) starzy starzy (*old old*) – w wieku 75–84 lata, 3) najstarsi starzy (*the oldest old*) – osoby w wieku 85 lat i więcej²³⁹. WHO przyjmuje zaś następujący podział wieku starszego na: 1) wiek podeszły, do którego zaliczają się osoby między 60. a 74. rokiem życia, 2) wiek starczy, gdzie kwalifikują się osoby między 75. a 90. rokiem życia, oraz 3) wiek sędziwy, do którego należą osoby powyżej 90. roku życia²⁴⁰. Z kolei w polskiej literaturze demograficznej najczęściej wyróżnia się cztery rodzaje starości²⁴¹: 1) wiek początkowej starości – 60–69 lat; 2) wiek przejściowy między początkową starością a wiekiem ograniczonej sprawności fizycznej i umysłowej – 70–74 lat; 3) wiek zaawansowanej starości – 75–84 lata; 4) niedołączna starość – 85 lat i więcej. Warto jednak mieć na uwadze, że starość nie wiąże się jedynie z liczbą lat, którą dana osoba przeżyła, gdyż wpływ wielu czynników powoduje niejednokrotnie bardzo duże rozbieżności między wiekiem kalendarzowym a wiekiem biologicznym. Można zatem odróżnić wiek kalendarzowy (chronologiczny, metrykalny) od wieku biologicznego, psychologicznego, czy społecznego. Tak więc istnieje kilka podejść do granicy wieku, od którego powinno wskazywać się, że dane osoby można nazwać starszymi.

²³⁶ Wyznaczaniem granic ubóstwa zajmuje się Instytut Pracy i Spraw Socjalnych. Wysokość minimum socjalnego. Instytut Pracy i Spraw Socjalnych. [dostęp 17.12.2016] <https://www.ipiss.com.pl/?zaklady=minimum-socjalne>; Wysokość minimum egzystencji. Instytut Pracy i Spraw Socjalnych. [dostęp 17.12.2016] <https://www.ipiss.com.pl/?zaklady=minimum-egzystencji-2>.

²³⁷ *Ubóstwo w Polsce w latach 2013–2014*. 2015. Studia i analizy statystyczne. GUS, Warszawa, s. 7.

²³⁸ „Retirement Age Calculator”. Ssa.gov. 2014-09-03. Retrieved 2016-04-04.

²³⁹ C.A. Zizza, K.J. Ellison, C.M. Wernette 2009. Total Water Intakes of Community-Living Middle-Old and Oldest-Old Adults. *The Journals of Gerontology Series A: Biological Sciences and Medical Sciences*, 64A (4), pp. 481–486.

²⁴⁰ T. Zalega 2016. *Segment osób w wieku 65+ w Polsce*. Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 23–24.

²⁴¹ Ibidem, s. 25.

W odniesieniu do etykiety *zamożni* – przyporządkowanej gospodarstwom domowym z największymi dochodami – w literaturze przedmiotu spotyka się różne kryteria dochodowe, które wyznaczają granicę zamożności, czy też bogactwa. I tak, za gospodarstwa domowe bogatych we wcześniejszych badaniach uznawano takie, w których dochód rozporządzalny wynosił przynajmniej 5000 zł na osobę²⁴². Natomiast w badaniach przeprowadzonych w 2016 przez firmę badawczą *Millward Brown* za osoby bogate uznano takie, których miesięczny dochód wynosił powyżej 20 000 zł brutto. Za osoby bardzo zamożne uznano zaś takie, które posiadały miesięczne dochody w przedziale od 10 001 zł do 20 000 zł, a za osoby zamożne, takie które uzyskały miesięczne dochody w przedziale od 7 127 zł do 10 000 zł²⁴³.

Podsumowując, przyporządkowane etykiety poszczególnym grupom gospodarstw domowych w kolejnych latach analiz są tworem autorskim i nie powinny być traktowane dosłownie. Są one wynikiem cech tych gospodarstw oraz skojarzeń, jakie nasunęły się przy charakterystyce wydatków w wiejskich gospodarstwach domowych.

3.2. Wzorce konsumpcji i charakterystyka ekonomiczna oraz socjodemograficzna typów wiejskich gospodarstw domowych

Delimitacja wzorców konsumpcji oraz analiza charakterystyk ekonomicznych i pozaekonomicznych gospodarstw domowych reprezentujących te wzorce prowadzi do weryfikacji pierwszej hipotezy badawczej głoszącej, iż *znaczna dywersyfikacja w poziomie i strukturze dochodów mieszkańców wsi oraz różnice społeczno-demograficzne między gospodarstwami domowymi stanowią podstawę wyłonienia różnych wzorców konsumpcji*.

3.2.1. Wzorce konsumpcji według typów gospodarstw domowych w 2004 roku

W 2004 roku wyróżniono trzy typy wiejskich gospodarstw domowych. Gospodarstwa domowe z najmniejszymi wydatkami i dochodami *per capita* nazwano

²⁴² T. Słaby 2007. *Bogaci – przedmiotem zainteresowania badaczy konsumpcji, rynku i marketingu*. Statsoft, Kraków, s. 21; T. Zalega 2011. Wpływ kryzysu na postawy i zachowania konsumpcyjne elit ekonomicznych. *Problemy Zarządzania*, vol. 9, nr 1 (31), s. 182–202; W. Derczyński 2004. *Bogactwo i ludzie bogaci w opiniach Polaków*. Warszawa, CBOS, s. 6.

²⁴³ *Rynek dóbr luksusowych w Polsce*. Edycja 2016. KPMG.pl, s. 78. [dostęp: 01.04.2017] <https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/pl/pdf/2016/12/pl-Raport-KPMG-Rynek-dobrluksusowych-w-Polsce-Edycja-2016.pdf>.

niezasobnymi. Gospodarstwom domowym, w których poziom wydatków konsumpcyjnych był wyższy niż w przypadku *niezasobnych* gospodarstw, ale niższy niż w kolejnym skupieniu, a głowy domu były najstarsze ze wszystkich skupień i dominującym źródłem dochodów były emerytury, nadano etykietę *starszych*. Gospodarstwom domowym, w których odnotowano największe wydatki na osobę przyporządkowano miano *zamożnych*.

Przechodząc do analizy wydatków konsumpcyjnych w wiejskich gospodarstwach domowych w 2004 roku, na początku warto przyjrzeć się podobieństwu wzorców konsumpcji poszczególnych grup. Podobieństwo między strukturami wydatków wyróżnionych skupień gospodarstw domowych wyniosło 86,8 (średnia ważona liczebnością grup), przy czym największym podobieństwem cechowały się skupienia gospodarstw *zamożnych* z gospodarstwami *starszych*, miara podobieństwa wyniosła 89,4. Struktura wydatków w gospodarstwach *niezasobnych* wykazała większe podobieństwo z typem gospodarstw *zamożnych* (miara podobieństwa Chomątowskiego i Sokołowskiego wyniosła 86,48) niż *starszych* (miara podobieństwa wyniosła 82,15), aczkolwiek obie wartości podobieństwa były relatywnie niskie.

Poziomy wydatków na wszystkie wyszczególnione kategorie towarów i usług konsumpcyjnych w poszczególnych skupieniach gospodarstw domowych wyodrębnionych w 2004 roku istotnie statystycznie różniły się między sobą (test Scheffego, istotne przy $p < 0,01$).

Wzorzec konsumpcji w typie *niezasobnych*

Skupienie *niezasobnych* obejmowało największą część wiejskich gospodarstw domowych, to jest 44% wyjściowego zbioru. W gospodarstwach tych odnotowano najmniejsze wydatki ogółem – około 431 zł na osobę, czyli 41% wydatków konsumpcyjnych przeznaczanych na osobę w gospodarstwach *zamożnych*. W analizowanym skupieniu poziomy wydatków na prawie wszystkie towary i usługi, z wyjątkiem edukacji, były najniższe ze wszystkich skupień.

W strukturze wydatków odnotowano wysokie udziały wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe, które stanowiły blisko 38% wydatków ogółem. Charakterystyczny był też względnie wysoki udział wydatków na transport, który wyniósł ponad 11% wydatków ogółem, czyli podobnie, jak w skupieniu *zamożnych*. W typie gospodarstw *niezasobnych* w porównaniu do innych typów gospodarstw zauważono najwyższy udział wydatków na napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe – 5,9% wydatków ogółem. Natomiast wybrane potrzeby wyższego rzędu pochłaniały 12% wydatków ogółem, czyli nieco więcej niż w skupieniu *starszych*.

Wzorzec konsumpcji w typie *starszych*

Kolejne skupienie gospodarstw domowych, którym przyporządkowano etykietę *starszych*, było nieco mniejsze niż poprzednie i obejmowało ponad 41% ogółu wiejskich gospodarstw domowych. Wydatki ogółem w typie gospodarstw *starszych* były wyższe niż w skupieniu *niezasobnych*, wynosząc 702 zł na osobę w gospodarstwie domowym. Charakterystyczny dla tych gospodarstw był wysoki poziom wydatków na ochronę zdrowia i relatywnie wysoki poziom wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe.

W porównaniu do skupienia gospodarstw *niezasobnych* w gospodarstwach *starszych* największa różnica w poziomie wydatków dotyczyła kategorii zdrowie oraz utrzymanie mieszkania i nośniki energii. Wydatki na zdrowie były większe blisko 3,3-krotnie w typie gospodarstw *starszych* w porównaniu do typu gospodarstw *niezasobnych*, a wydatki na utrzymanie mieszkania i nośniki energii były większe ponad 2,3-krotnie między rzeczonymi skupieniami.

W strukturze wydatków gospodarstw *starszych* znaczący udział pochłaniały wydatki podstawowe. I tak, na żywność oraz napoje bezalkoholowe przeznaczano blisko 36% wydatków ogółem, a na zdrowie 7,4% wydatków ogółem. Wybrane potrzeby wyższego rzędu w omawianym skupieniu w porównaniu do innych skupień pochłaniały najmniejszą część wydatków konsumpcyjnych. Ogółem wydatki na rekreację i kulturę, edukację, gastronomię i zakwaterowanie oraz łączność stanowiły 9,9% wydatków ogółem.

Wzorzec konsumpcji w typie *zamożnych*

Skupienie składające się z tak zwanych gospodarstw *zamożnych* obejmowało 2,6% wyjściowego zbioru wiejskich gospodarstw domowych. W grupie tej odnotowano największe poziomy wydatków ogółem oraz na większość kategorii towarów i usług. Wyjątek stanowiły wydatki na ochronę zdrowia, których poziom w analizowanym skupieniu był niższy niż w grupie gospodarstw *starszych*.

W gospodarstwach domowych reprezentujących typ *zamożnych* wydatki na wiele kategorii towarów i usług były kilkakrotnie większe w porównaniu do typu *niezasobnych*. Największe różnice odnosiły się do wydatków związanych z potrzebami wyższego rzędu. W gospodarstwach *zamożnych* w porównaniu do gospodarstw *niezasobnych* przeznaczano na usługi związane z gastronomią i zakwaterowaniem ponad 5,3-krotnie więcej, na wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego oraz na kulturę i rekreację – po około 3,7-krotnie więcej, a na łączność – blisko 3,5-krotnie więcej.

W strukturze wydatków potrzeby żywnościowe pochłaniały blisko $\frac{1}{4}$ wydatków ogółem, a wydatki na dobra ponadpodstawowe (łączność, rekreacja i kultura, gastronomia i zakwaterowanie) stanowiły 17,5%. Najniższy odsetek wydatków na

żywność i napoje bezalkoholowe oraz najwyższy udział wydatków na wybrane usługi i dobra ponadpodstawowe wśród analizowanych grup świadczą o korzystnej sytuacji materialnej tych gospodarstw.

Wzorce konsumpcji w 2004 roku według typów gospodarstw domowych przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5. Charakterystyka wzorców konsumpcji w wiejskich gospodarstwach domowych w 2004 roku

Wyszczególnienie	Ogółem	Żywność i napoje bezalkoholowe	Napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	Odzież i obuwie	Utrzymanie mieszkania	Wyposażenie mieszkania	Zdrowie	Transport	Łączność	Kultura i rekreacja	Edukacja	Gastronomia i zakwaterowanie	Inne towary i usługi
Poziom wydatków													
<i>Niezasobni</i>	431	163	12	26	65	22	16	49	18	24	6	5	27
<i>Starsi</i>	702	250	22	28	151	35	52	56	30	29	5	7	38
<i>Zamożni</i>	1050	260	32	60	193	82	38	122	61	87	11	24	79
Struktura konsumpcji													
<i>Niezasobni</i>	100,0	37,8	2,9	5,9	15,1	5,1	3,7	11,3	4,1	5,5	1,3	1,1	6,3
<i>Starsi</i>	100,0	35,6	3,2	3,9	21,6	5,0	7,4	7,9	4,2	4,2	0,6	0,9	5,4
<i>Zamożni</i>	100,0	24,8	3,1	5,7	18,4	7,8	3,6	11,6	5,8	8,3	1,1	2,3	7,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie indywidualnych danych z badania budżetów gospodarstw domowych GUS.

Typy gospodarstw domowych w 2004 roku

Na poziom wydatków i ich strukturę w gospodarstwach domowych wpływ wywiera złożony układ czynników²⁴⁴. Zbadano więc związek zmiennych ekonomicznych i socjodemograficznych członków gospodarstw domowych z wyodrębnionymi skupieniami reprezentującymi poszczególne wzorce konsumpcji. Analizie

²⁴⁴ K. Gutkowska, I. Ozimek, W. Laskowski 2001. *Uwarunkowania konsumpcji w polskich gospodarstwach domowych*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 32.

poddano również związek lokalizacji gospodarstw domowych oraz fakt użytkowania gruntów rolnych, a także cechy mieszkania z wyróżnionymi grupami gospodarstw domowych.

Najsilniejszy związek z wyróżnionymi grupami wiejskich gospodarstw domowych w 2004 roku – mierzony stosunkiem korelacyjnym Pearsona – wykazały zmienne, takie jak liczba osób (wskaźnik korelacji Pearsona $r = 0,755$ przy $p = 0,01$) oraz faza cyklu życia gospodarstwa domowego ($r = 0,656$ przy $p = 0,01$). Wysoką siłą związku cech gospodarstw domowych z przynależnością do określonych skupień wykazały też takie zmienne, jak: wiek głowy domu ($r = 0,531$ przy $p = 0,01$) oraz poziom dochodu rozporządzalnego na osobę w gospodarstwie domowym ($r = 0,328$ przy $p = 0,01$). Nieco mniejszą siłą związku z wyodrębnionymi skupieniami wykazała cecha określająca wykształcenie głowy domu ($r = 0,250$, przy $p = 0,01$). Pozostałe zmienne, takie jak powierzchnia użytkowa mieszkania i powierzchnia gruntów rolnych wykazywały istotne, ale słabe korelacje z wyodrębnionymi skupieniami (wskaźnik korelacji Pearsona wyniósł odpowiednio $r = 0,165$ i $r = 0,107$ przy $p = 0,01$).

Do zbadania siły związku między dwoma cechami o charakterze jakościowym wykorzystano współczynnik korelacji rang Spearmana. Wysoką siłą związku z wyróżnionymi skupieniami gospodarstw domowych wykazała zmienna wskazująca na kategorię społeczno-ekonomiczną gospodarstwa domowego (współ. korelacji rang Spearmana $r = 0,351$, przy $p = 0,01$). Słabszy związek z wyodrębnionymi grupami gospodarstw domowych wykazała zmienna określająca płeć głowy domu (współ. korelacji rang Spearmana $r = 0,216$ przy $p = 0,01$). Pozostałe zmienne, takie jak typ biologiczny gospodarstwa domowego i stan cywilny głowy domu oraz usytuowanie gospodarstwa domowego w określonym regionie wykazywały istotne, ale słabe korelacje z wyodrębnionymi skupieniami (współ. korelacji rang Spearmana mieścił się w przedziale od $r = -0,185$ do $r = 0,162$ przy $p = 0,01$).

Typ *niezasobnych*

W skład skupienia gospodarstw *niezasobnych* wchodziły wieloosobowe gospodarstwa domowe. Głównymi źródłami dochodów w tych gospodarstwach była praca na stanowiskach robotniczych oraz praca, zarówno najemna, jak i w rolnictwie²⁴⁵. Gospodarstwa *niezasobnych* zaliczały się w ponad połowie do I grupy dochodowej, a ponad 38% przynależało do II grupy dochodowej, nie dziwi więc fakt najmniejszych wydatków konsumpcyjnych. Średni dochód rozporządzalny wyniósł w tym skupieniu 471 zł na osobę, czyli stanowił niepełne 38% dochodów rozporządzalnych na osobę przypadających w skupieniu *zamożnych*. Gospodarstwa te reprezen-

²⁴⁵ Do 2004 roku włącznie wśród kategorii gospodarstw domowych ze względu na sytuację społeczno-ekonomiczną funkcjonowały gospodarstwa pracowniczo-rolnicze, czyli tzw. dwuzawodowe.

towały osoby o stosunkowo niskim poziomie wykształcenia. Ponad połowa głów gospodarstw domowych legitymowała się zasadniczym zawodowym poziomem wykształcenia, a kolejna ¼ posiadała wykształcenie co najwyżej gimnazjalne. Były to gospodarstwa domowe tworzone przez młode osoby, średni wiek głowy domu wynosił 43 lata, a najczęściej pojawiającą się fazą cyklu życia gospodarstwa była II faza reprezentująca małżeństwa z dziećmi w wieku przedszkolnym (ponad połowa gospodarstw domowych). Warto zauważyć, że w gospodarstwach z dziećmi na utrzymaniu, dochody na jedną osobę zwykle są niższe, bowiem dzieci partycypują w wydatkach, a nie dostarczają dochodu gospodarstwu domowemu. Obecność dzieci w gospodarstwie domowym tłumaczy też fakt stosunkowo wysokich udziałów wydatków na odzież i obuwie oraz edukację w strukturze wydatków. W gospodarstwach omawianego typu głową domu był głównie mężczyzna, co świadczy, iż w większości gospodarstw domowych związanych z rolnictwem, nadal to dochody uzyskiwane przez mężczyzn stanowią podstawę budżetów domowych.

W gospodarstwach typu *niezasobnych* odnotowano większy niż w pozostałych skupieniach areal gruntów rolnych, średnio na gospodarstwo przypadało 3,9 ha. Gospodarstwa te cechowały się też relatywnie dużą ogólną powierzchnią użytkową mieszkania, tj. ponad 82 m². W porównaniu z pozostałymi typami, gospodarstwa *niezasobnych* w nieco mniejszym udziale zlokalizowane były w regionie centralnym, a w nieco większym udziale w regionie północnym.

Typ starszych

Wzorzec konsumpcji reprezentowany w skupieniu gospodarstw *starszych* był charakterystyczny dla maksymalnie czteroosobowych gospodarstw domowych. Były to przede wszystkim gospodarstwa domowe emerytów i rencistów, ale także gospodarstwa osób, w których głównym źródłem utrzymania było rolnictwo. W typie gospodarstw *starszych* średni dochód rozporządzalny *per capita* stanowił 755 zł i około 90% gospodarstw zakwalifikowało się do II i III grupy dochodowej. Głowy domu w wyróżnionym typie cechowały się niskim poziomem wykształcenia. Ponad połowa osób reprezentujących gospodarstwo domowe legitymowała się podstawowym poziomem wykształcenia, a ponad ¼ posiadała wykształcenie zasadnicze-zawodowe. Średnio statystycznie głowa domu była w wieku 60 lat i była najstarszą wśród wyodrębnionych typów, co tłumaczy też fakt większych wydatków na ochronę zdrowia w rzeczonym skupieniu. Blisko połowa gospodarstw domowych reprezentowała ostatnią fazę cyklu życia rodziny.

Gospodarstwa *starszych* cechowały się też stosunkowo większą powierzchnią użytkową rolnych, która stanowiła średnio na gospodarstwo domowe 2,1 ha. Ogólna powierzchnia użytkowa mieszkania wynosiła średnio 73 m² i była to najmniejsza wartość wśród analizowanych typów gospodarstw domowych. Gospodarstwa *starszych* były stosunkowo rzadziej zlokalizowane w regionie północno-zachodnim.

Typ *zamożnych*

Wzorzec konsumpcji wyłoniony w grupie gospodarstw nazwanych *zamożnymi* cechował największy poziom wydatków oraz stosunkowo korzystna struktura konsumpcji. Wzorzec taki dotyczył gospodarstw domowych, co najwyżej trzyosobowych. Głównymi źródłami utrzymania dla większości gospodarstw *zamożnych* była praca na stanowiskach nierobotniczych oraz praca na własny rachunek, czyli źródła łączące się ze statystycznie większymi dochodami. Korzystną sytuację dochodową w gospodarstwach *zamożnych* potwierdza rozłożenie ich według grup dochodowych, i tak do II grupy dochodowej zaliczono ¼ gospodarstw, a do III grupy dochodowej – ponad 70% gospodarstw. Średni dochód rozporządzalny w omawianym skupieniu wyniósł 1251 zł na osobę.

Przechodząc do charakterystyki głów domu, czyli osób przynoszących największe dochody na rzecz gospodarstwa domowego, zauważono, że posiadały one przede wszystkim wykształcenie średnie i wyższe, a w mniejszym udziale także zasadnicze zawodowe. Skądinąd wiadomo, że im wyższy poziom wykształcenia reprezentują członkowie gospodarstw domowych, tym w tych gospodarstwach odnotowuje się statystycznie większe dochody. Wśród osób wyżej wykształconych silniej odczuwane są potrzeby wyższego rzędu, na przykład związane z kulturą, co potwierdzają też wyższe wśród gospodarstw *zamożnych* niż w innych skupieniach poziomy i udziały wydatków na te dobra. Gospodarstwa omawianego skupienia były tworzone przez stosunkowo młode osoby tworzące pary. Średni wiek głowy domu w typie *zamożnych* wynosił 45 lat i ponad ¾ gospodarstw domowych stanowiły pary małżeńskie. Gospodarstwa te należały głównie do V fazy cyklu życia gospodarstwa domowego, rzadziej do faz I i III.

Cechą charakterystyczną w gospodarstwach *zamożnych* było posiadanie największych powierzchni mieszkalnych, średnio ogólna powierzchnia użytkowa mieszkania wynosiła blisko 92 m². Gospodarstwa te w porównaniu do gospodarstw domowych z pozostałych skupień były nieco częściej zlokalizowane w regionach centralnym, południowym oraz południowo-zachodnim. Stosunkowo mniejszy udział gospodarstw usytuowany był w regionach wschodnim i północnym. Zestawienie tabelaryczne z charakterystyką typów wiejskich gospodarstw domowych w 2004 roku zamieszczono w aneksie (tabela A1).

Podsumowując, można stwierdzić, że w 2004 roku istniały trzy wyróżniające się typy wiejskich gospodarstw domowych. Gospodarstwa domowe o stosunkowo korzystnej sytuacji materialnej nazwane *zamożnymi*, gospodarstwa domowe osób *starszych* oraz gospodarstwa domowe, w których dochody rozporządzalne na osobę oraz wydatki kształtowały się na najniższym poziomie, które nazwano *niezasobnymi*. Gospodarstwa domowe osób *starszych* i *niezasobnych* tworzyły dwie duże grupy, obejmujące po ponad 40% ogółu wiejskiej populacji. Natomiast gospodarstwa domowe *zamożnych* to niewielka grupa, która obejmowała niecałe 3% gospodarstw domowych.

Typ *niezasobnych* gospodarstw domowych cechowały niewielkie dochody rozporządzalne na osobę w porównaniu do innych typów i ubogi wzorzec konsumpcyjny, z wysokim odsetkiem wydatków na wyżywienie. Poziom wydatków konsumpcyjnych na osobę w tych gospodarstwach był poniżej minimum socjalnego²⁴⁶, czyli poniżej granicy *minimalnie godziwego standardu życia*²⁴⁷. Fakt ten jest tym bardziej niepokojący, gdyż w skład gospodarstw domowych *niezasobnych* wchodziły dzieci, które stanowią grupę szczególnie narażoną na niedostatek.

W gospodarstwach domowych *starszych* odnotowano większe wydatki niż w przypadku gospodarstw *niezasobnych*, ale wysokie udziały wydatków na potrzeby pierwszoplanowe, takie jak żywność i napoje bezalkoholowe, utrzymanie mieszkania i nośniki energii oraz ochrona zdrowia, przy najniższym udziale wydatków na potrzeby wyższego rzędu również świadczą o mało korzystnej sytuacji materialnej w tych gospodarstwach.

Gospodarstwa domowe *zamożnych*, ze względu na swój niewielki udział w strukturze populacji tworzyły grupę załączkową. Strukturę wydatków w tych gospodarstwach domowych cechował niski w porównaniu do innych skupień udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe, a wysoki udział wydatków na dobra ponadpodstawowe.

Podsumowując, sytuacja materialna i poziom oraz struktura konsumpcji w wiejskich gospodarstwach domowych w 2004 roku przedstawiała się niekorzystnie. Zdecydowana większość gospodarstw domowych charakteryzowała się ubogim wzorcem konsumpcji. Na przejściowe pogorszenie sytuacji wpłynęło też zwiększenie cen dóbr konsumpcyjnych w omawianym roku. Wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych w porównaniu do 2003 roku wzrósł o 3,5%²⁴⁸. Wskazaną inflację konsumenci odczuli przede wszystkim w okresie letnim. W badaniach przeprowadzonych przez CBOS²⁴⁹ wskazano, iż część gospodarstw domowych na wzrost cen zareagowała zakupem tańszych substytutów danego asortymentu, a także zakupem mniejszych ilości produktów.

²⁴⁶ Wartość koszyka minimum socjalnego w 2004 roku w gospodarstwach pracowników wynosiła od blisko 595 zł do 820 zł i była uwarunkowana wielkością gospodarstwa domowego i wiekiem jego członków. W gospodarstwach emerytów wyliczona wartość koszyka minimum socjalnego wynosiła na osobę 757 zł dla jednoosobowych gospodarstw i 608 zł dla dwuosobowych gospodarstw domowych. Średnie wydatki w gospodarstwach domowych nie przekroczyły więc średniego poziomu wydatków minimum socjalnego. Obliczenia własne na podstawie: Wysokość minimum socjalnego. Instytut Pracy i Spraw Socjalnych. [dostęp 29.12.2016] <https://www.ipiss.com.pl/?zaklady=minium-socjalne>.

²⁴⁷ *Ubóstwo w Polsce w latach 2013 i 2014. Studia i analizy statystyczne*. 2015, GUS, Warszawa, s. 5.

²⁴⁸ Na podstawie danych GUS: *Roczne wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych od 1950 roku*.

²⁴⁹ B. Wciórka 2004. *Opinie o podwyżkach cen i zmiany w konsumpcji. Komunikat z badań*. CBOS, Warszawa, s. 2.